%çáåêñòàí Ðåñïóáëèêàñû à7ûë 81 ì ñó7 õîæàëû2û

ìèíèñòåðëèãè

Òàøêåíò ì 1 ìëåêòëê àãðàð óíèâåðñèòåòè

Í 5êèñ ôèëèàëû

«À7ûë õîæàëû2ûíää ìåíåäæìåíò 81 ì çîîòåõíèÿ»

fakóëòåòè

«À7ûë õîæàëû2ûíää ìåíåäæìåíò,ýêîíîìèêà 81 ì

áóõãàëòåðèÿ ëû3 åñàï» êàôåäðàñû

2 a-êóðñ « À7ûë õîæàëû2ûíää ìåíåäæìåíò » 31nèéãåëèãè

« À7ûë õîæàëû2û ýêîíîìèêàñû » p1nèíåí

Êóðñ æó ìûñû

Tema: Fermer xojalıqların rawajlandırıwdın` ekonomikalıq ha`m finanslıq mexanizmi ha`mde menshiklik qatnasıqların jetilistiriw

Oðûnla2an: Àäèëîâ. Ä

¹ abûlla2an: Óòåãåíîâ. ¹

Í 5êèñ - 2016 æûë

MAZMUNI

KIRISIW	**3**
	4
1.1. Xojalıqtın` sho`lkemlestiriwshilik-ekonomikalıq xızmetine minezleme	**4**
1.2. Fermer xojalıqların kommertsiyalıq bankler ta`repinen kreditlestiriw o`zgeshelikleri	**10**
1.3. Fermer xojalıqların salıqqa tartıw sisteması ha`m finanslıq jaqtan qollap-quwatlaw	**21**
JUWMAQLAW	**26**
PAYDALANG`AN A`DEBIYaTLAR DIZIMI	**29**

KIRISIW

Keyingi jılları awıl xojalıg`ı islep shıg`arıwının` na`tiyjeliligin ja`nede asırıw printsipial za`ru`r a`hmiyetke iye ekinligin esapqa alınıp, fermer xojalıqlarına ajıratılgan jer maydanların optimallastırıw barısında za`ru`r jumıslar a`melge asırıldı. Da`slep zıyan ko`rip isleytug`ın rentabelligi to`men keleshekgi joq shirekt xojalıqların juwmaqlaw negizinde sho`lkemlestirilgen menshik fermer xojalıqları bu`gingi ku`nde awıl xojalıg`ı o`nimlerin islep shıg`arıwshı jetekshi buwıng`a aylandı.

Ha`zirgi ku`nde fermer xojalıqları awıl xojalıqları o`nimlerin islep shıg`arıwdı sho`lkemlestiriwdin` en` na`tiyjeli forması ekenligi turmıstın` o`zi tastıyıqlamaqta. Ha`zirgi wakıtta ma`mleketimizde fermer xojalıg`ın rawajlandırıw, olardı materiallıq texnikalıq jaqtan ta`miyinlew ha`m qarjılandırıw boyınsha bazar ekonomikası printsiplerine tolıq juwap beretug`ın isenimli sistema ha`m mexanizmaler formalandırıldı. Ha`r jılı fermer xojalıkların qollap quwatlaw, agrotexnikalık islerdi o`z waqıtında ha`m na`tiyjeli o`tkeriw ushın ko`p mug`darda materiallık resurs ha`m qarjılar ajıratılmaqta. Diyxan ha`m fermer xojalıkların kreditlewde kelesi zu`ra`a`tti girewge alıw sxeması qollanıp atırg`anlıg`ı sebepli mu`lklik ta`miyinatı jetispey atırg`an xojalıklardın kredit alıw imkaniyatı jen`illestirildi. Kayta islewshi ka`rxanalardı kreditlewde bolsa kepillik mexanizmi ken` qollanılmakta.

Joqarıdag`ılardan kelip shıqqan halda ma`mleket ta`repinen ajıratılg`an qarjılardın` durıs bo`listiriliwi ha`m fermer xojalıqlarına agrotexnika jumısların o`z waqıtında orınlawı ushın qarjılar menen ta`miyinlew bu`gingi ku`nnin` aktual ma`selesi bolıp tabıladı.

O`zbekstan Respublikası nızamları, O`zbekstan Respublikası Prezidenti Pa`rmanları ha`m Ministrler Komiteti qararları, ma`mleketimizde awıl xojalıg`ın rawajlandırıw boyınsha qabıl qılıng`an normativ xu`jjetleri payda etedi.

1.1. Xojalıqtın` sho`lkemlestiriwlik-ekonomikalıq xızmetine minezleme

Shımbay rayonı xa`kiminin` 2005 jıl 29-yanvar № 2/54-sanlı, qararına ha`mde «Shımbay» shirket xojalıg`ın qayta sho`lkemlestiriw boyınsha komissiya jıynalısının` 255-sanlı bayannamasına tiykarlanıp, ulıwma jer maydanı 56,3 gektar, sonnan egislik jer maydanı 42,8 gektar, paxta 30 gektar, g`a`lle 12,8 gektar, pishenlikler 4,8 gektar, putazarlıq 3,5 gektar, sheller 2,1 gektar ha`m basqa jerler 3,1 gektar jer maydanı ijarag`a berilgen.

«Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ı o`zine uzaq mu`ddetli ijarag`a berilgen jer uchastkalarınan paydalanılg`an jag`dayda, tovarlı o`ndiris ju`rgiziwshi ha`m o`zinin` ag`zalarının` birliktegi hareketine tiykarlang`an xojalıq ju`rgiziwshi subekt bolıp esaplanadı.

Fermer xojalıg`ı ma`mleket ma`jbu`riyatları ju`zesinen, ma`mleket bolsa fermer xojalıqları ju`zesinen juwap bermeydi. Fermer xojalıg`ı o`z ma`jbu`riyatları boyınsha, sonnan du`zilgen kontraktatsiya sha`rtnamalarına muwapıq na`zerde tutılg`an ko`lemlerde ma`mleket za`ru`riyatı ushın awıl xojalıg`ı o`nimlerin jetkizip beriwin ta`miynlew, sonday-aq jetkizilip berilgen materiallıq-texnika resursları ha`m ko`rsetilgen xızmetler ushın o`z waqtında haqı to`lew ju`zesinen ma`jbu`riyatları boyınsha nızam hu`jjetlerine muwapıq o`ndiriw qaratılıwı mu`mkin bolg`an mal-mu`lki menen juwap beredi. Fermer xojalıg`ının` mal-mu`lki daqılsız ha`m onın` ma`mleket organları ta`repinen alıp qoyılıwına nızam hu`jjetlerinde na`zerde tutılg`an jag`daylardan tısqarı jol qoyılmaydı.

«Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ının` maqseti, wazıypaları ha`m xızmeti. Tovar, awıl xojalıg`ı o`nimlerin jetistiriw jolı menen da`ramad (payda) alıw, o`zinin` sotsiallıq ha`m ekonomikalıq talabın qanaatlandırıw fermer xojalıg`ının` maqseti bolıp esaplanadı.

Fermer xojalıg`ının` wazıypası xızmet tarawı to`mendegilerden ibarat:

- ajıratılg`an jer ha`m suw resurslarınan aqıllıq ha`m maqsetli paydalanıwdı ta`miynlew;

- topıraq o`nimdarlıg`ın saqlaw ha`m joqarılatıw ha`mde jerlerdi qorg`aw;

- g`a`rezsiz ra`wishte awıl xojalıg`ı o`nimlerin jetistiriw, olardı qayta islew ha`m satıw, sonday-aq xızmetler ko`rsetiw;

- awıl xojalıq o`nimlerin jetistiriw;

- awıl xojalıq o`nimlerin qayta islew, saqlaw, sonın` menen birge bazarlarda, sonın` ishinde o`zinin` sawda shaxabshaları arqalı satıw;

- kommertsiyalıq xızmeti ha`m marketing izertlewlerin sho`lkemlestiriw;

- yuridikalıq ha`m fizikalıq shaxslarg`a pulı xızmetler ko`rsetiw;

- sırtqı ekonomikalıq xızmetin a`melge asırıw;

- xızmettin` nızam hu`jjetlerinde ko`rsetilmegen basqa tu`rlerin a`melge asırıw.

«Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ı to`mendegi huqıqlarg`a iye:

Fermer xojalıg`ı yuridik shaxs sıpatında erkin xojalıq ju`ritiwshi sub`ekttin` barlıq huqıqlarına iye boladı. Fermer xojalıg`ı isbilermenlik formasının` biri bolıp, sho`lkmlestiriwden go`zlengen maqsetlerge erisiw ushın isbilermenlik xızmetin a`melge asırıwg`a haqılı. Fermer xojalıg`ı xojalıq ju`ritiwdin` basqa formalarındag`ı ka`rxanalar menen ten` huqıqlarg`a iye bolıp:

- nızamda na`zerde tutılg`an ijara sha`rtnamasında belgilengen qa`nigelesiwge muwapıq fermer xojalıg`ının` o`ndiris xızmetin o`zine berilgen jer uchastkasında erkin jumıs islew;

- jetistirilgen o`nimdi satıw ju`zesinen yuridik ha`m fizikalıq shaxslar menen, sonın` ishinde ma`mleket talabı ushın satıw ju`zesinen nızam hu`jjetlerine muwapıq xojalıq sha`rtnamaların du`ziw;

- satılatug`ın o`nimlerge aldınnan haqı to`lenetug`ın fyuchers kelisimlerin du`ziw;

- o`zi jetistirgen o`nimge iyelik qılıw, solardan o`zi qa`legen tutınıwshılarg`a satıw;

- jetistirilip atırg`an o`nimge ha`m xızmetlerge sha`rtnama sha`rtlerinde g`a`rezsiz ra`wishte baha belgilew;

- awılg`a xızmet ko`rsetiwshi sho`lkemler menen elektr energiyası, janılg`ı-maylaw materialları, mineral to`ginler, o`simliklerdi ximiyalıq qorg`aw quralları

jetkizip beriw, xızmetler ko`rsetiw ju`zesinen tuwrıdan-tuwrı sha`rtnamalar du`ziw;

- isbilermenlikten nızam hu`jjetlerinde belgilengen ta`rtipte salıq salınıtug`ın sheklenbegen mug`darda daramat (payda) alıw;

- alıng`an da`ramadtan o`z qa`lewine ko`re paydalanıw, bank esap betindegi o`z qarjıların g`a`rezsiz ra`wishte paydalanıw;

- aktsiyaların ha`m basqa qımbat bahalı qag`azlardı satıp alıw;

- kreditler alıw basqa yuridik ha`m fizikalıq shaxslardın` mal-mu`lki ha`mde qarjıların ixtıyarlı tiykarda ha`m sha`rtnama sha`rtlerine muwapıq paydalanıw ha`mde olardı o`ndiris ha`m qayta o`ndiriske bag`darlaw;

- kishi ha`m jeke ka`rxanalar ushın berilgen jen`illetilgen kreditlerdin` barlıq tu`rlerinen paydalanıw.

«Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ı to`mendegi ma`jbu`riyatlarg`a iye:

- jer uchastkalardan ijara sha`rtnamasında belgilengen maqset ha`m sha`rtlerdi maqsetli, na`tiyjeli ha`m aqıllıq penen paydalanıwdı ta`miynlew;

- ekologiya talaplarına ha`m qorshag`an ortalıqtı qorg`aw ushın basqa qag`ıydalarg`a a`mel etiw;

- jerdin` meliorativ jag`dayın jaqsılaw ha`m jer uchastkalarının` o`nimdarlıg`ın joqarılatıw is-ilajların a`melge asırıw, biznes- rejede usı maqsetler ushın qarjılar ajıratıwın na`zerde tutıw;

- paxta ha`m g`a`lleni sortlar boyınsha jaylastırıwdın` belgilengen talaplarına a`mel qılıw;

- suwdan limit tiykarında paydalanıw haqqındag`ı sha`rtnamag`a muwapıq suw resurslarınan paydalanıw;

- xojalıq ishki melioratsiya tarawın tazalaw ha`m jaqsılaw;

- jer uchastkalardan paydalanıw sha`rtlerine a`mel etiw;

- fermer xojalıg`ının` ma`jbu`riyatları ha`m qarzları ju`zesinen tolıq juwap beriw;

- du`zilgen kontraktatsiya sha`rtnamalarını muwapıq na`zerde tutılg`an ko`lemlerde ma`mleket talapları ushın awıl xojalıg`ı o`nimlerin jetkizip beriwdi ta`miynlew;

- nızam hu`jjetlerinde belgilengen ta`rtipte salıq ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemlerdi o`z waqtında to`lew.

Pitkeriw qa`nigelik jumısın tayarlaw dawamında xojalıqtın` 2012 – 2013-jıllardag`ı esap ha`m esabat mag`lıwmatlarınan paydalanılg`an halda, bir neshe analiz kesteler keltirildi. Sonın` ishinde, to`mendegi 1-kestede

«Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ının` buxgalteriya balansının` aktiv statyalarının` analizi keltirilgen.

1.1.1-keste

Shımbay rayonı «Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ının` buxgalteriya balansı ha`m aktiv statyalarının` analizi

Ko`rsetkish-ler atı	2012 yil		2013 yil		O`zgeris (+;-)		
	Summa, mın` swm	Payız, %	Summa, mın` swm	Payız, %	Summa, mın` swm	Payız, %	2013yil-2012jılg`a salıstır-g`anda o`sim
1	2	3	4	5	6=4-2	7=5-3	8=6/2*100
1.Uzaq mu`ddetli aktivler	-	-	-	-	-	-	-
2.Ag`ımdag`ı aktivler	14586,9	100	15767,6	100	1180,7	-	8,1
Sonnan:	-	-	-	-	-	-	-
a)Tovar-materiallıq rezervleri	12830,1	87,9	15317,6	97,1	2487,5	9,2	19,4
b)Kelesi da`wir qarejetleri	-	-	-	-	-	-	-
v)Debitorlar	1756,8	12,1	450,00	2,9	-1306,5	-9,2	74,4
Balans aktivinin` ja`mi	14586,9	100	15767,6	100	1180,7	-	8,1

Usı 1.1.1-keste mag`lıwmatlarınan ko`rinip turıptı, biz analiz qılıp atırg`an «Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ında u`yrenilip atırg`an ag`ımdag`ı da`wirde ja`mi aktivler summası 1180,7 mın` swmg`a ko`beygen. Aktivlerdin` ko`beyiwin unamlı bahalag`an halda, mag`lıwmatlarg`a itibar qılatug`ın bolsaq, aktivlerdin` ko`beyiwi tiykarınan ag`ımdag`ı aktivlardin` 1180,7 mın` swmg`a artqanlıg`ı esabına bolg`an. Usı ja`miyettin` uzaq mu`ddetli aktivleri bolsa joq. Sonı esapqa alg`an halda, ag`ımdag`ı aktivler quramın u`yrenetug`ın bolsaq, ag`ımdag`ı jıl aqırında o`tken jılg`a salıstırg`anda tovar - materiallıq rezervler 30 % ke ko`beygen, yag`nıy bul 2487,5 mın` swmdı quraydı. Ja`ma`a`tte debitorlıq qarızları 2012-jılda 1756,8 mın` swmdı, 2013- jılda bolsa 450,00 mın` swmdı qurag`an. Yag`nıy, -1306,5 mın` swmg`a kemeygenligi yag`nıy 9,2 % ke to`menlegen. Balans aktivinin` ja`mi 2012 jılı 14586,9 mın` swm bolg`an bolsa, 2013-jılı 15767,6 mın` swmg`a jetken yag`nıy 8,1 payızg`a ko`beygen.

1.1.2-keste

Shımbay rayonı «Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ının` buxgalteriya balansı ha`m passiv statyalarının` analizi

Ko`rsetkish-ler atı	2012 yil		2013 yil		O`zgeris (+;-)		
	Summa, mın` swm	Payız, %	Summa, mın` swm	Payız, %	Summa, mın` swm	Payız, %	Summa, mın` swm
1	2	3	4	5	6=4-2	7=5-3	8=6/2*100
1.O`z qarjıları derekleri	11584,9	79,4	-7244,5	-46	-4340,4	-33,4	-37,5
Ag`ımdag`ı ma`jbu`riyatlar	302,0	20,6	23012,1	145	27710,1	124,4	9175,5
Balans passivinin` ja`mi	14586,9	100	15767,6	100	1180,7	-	8,1

Joqarıdagı 1.1.2-kestede biz analiz qılıp atırg`an «Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ında ag`ımdag`ı jıldın` basına salıstırg`anda jıl aqırında ja`mi passivler summası 1180,7 mın` swmg`a yamasa 8,1 protsentke ko`beygen. Fermer xojalıg`ında mal-mu`lkti qurawshı dereklerdin` bunday ta`rtipte ko`beygenligin unamlı jag`day sıpatında bahalaw lazım.

«Begjan-Ken`es» fermer xojalıg`ında mag`lıwmatlarınan ko`rinedi, xojalıqta ag`ımdag`ı jıl aqırında o`z qarjıları derekleri jıl basına qarag`anda -4340,4 mın` swmg`a yamasa -37,5 % ke kemeygen. Bunday na`tiyjeni xojalıq ushın unamsız bahalamaq lazım. Sebebi, o`z qarjıları dereklerinin` kemeyiwi xojalıqtın` finanslıq g`a`resizliginin` to`menlewine, to`lew qa`bilietinin` jamanlanıwına ha`mde xojalıqtın` sotsiallıq-ekonomikalıq jaqtan pa`seyiwine alıp keledi. Sebebi, minnetlemelerdin` bunday ta`rizde kemeyip barıwı xojalıqtın` finanslıq jag`dayına qatan` ta`sir ko`rsetedi.

1.1.3-keste

«Begjan-Ken`es » fermer xojalıg`ının` 2012-2013 jıllarda finanslıq na`tiyjeleri haqqında mag`lıwmat (mın` swm)

Ko`rsetkishler atı	2012 yil		2013yil		Salıstırg`anda	
	Da`ramat (payda)	Qa`rejet (zıyan)	Da`ramat (payda)	Qa`rejet (zıyan)	Da`ramat (payda)	Qa`rejet (zıyan)
O`nim(tovar, jumıs ha`m xızmet)lerdi satıwdan taza payda	32756,8	-	21347,1	-	-11409,7	-
Satılg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahası	19300,7	13456,1	4421,4	-	-14879,3	-
Tiykarg`ı xızmettin` paydası (zıyanı)	12949,2	-	-	6455	-12949,2	6455
Ulıwma xojalıq payda(zıyan)	11584,9	-	-	7244,5	-11584,9	7244,5

1.1.3-kestededen ko`rip turg`anımızday, 2013 jılı o`nimdi satıwdan sap payda 21347,1 mın` swm bolg`an al bul ko`rsetkish 2012 jılg`a salıstırg`anda 32756,8 mın` swmg`a kemeygen. Xojalıqta satılg`an o`nimnin` o`zine tu`ser bahası 2013 jılı 4421,4 mın` swm bolg`an bolsa bul ko`rsetkish 2012 jılı 19300,7 mın` swmdı qurag`an yag`nıy 2013 jılı -14879,3 mın` swmg`a kemeygen.

1.2. Fermer xojalıqların kommertsiyalıq bankler ta`repinen kreditlestiriw o`zgeshelikleri

Kommertsiyalıq bankler kreditlerdi olardı qaytarıw, to`lemlilik, ta`miynlengenlik, tezde qaytarıw ha`m maqsetke muwapıq paydalanıw sha`rtleri menen beredi. Kommertsiyalıq bankler kreditlerdi qarız alıwshılarg`a sha`rtnama tiykarında jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın girewge qoyg`an jag`dayda beredi.

Bunda jer uchastkasın ijarag`a alıw mu`ddeti kredit sha`rtnamasında ko`rsetilgen kreditti qaytarıw mu`ddetinen em degende bes jılg`a artıq bolıwı tiyis. Kreditlerdi beriw mu`ddetleri kreditlenip atırg`an jumıslardın` o`teliwi mu`ddetlerine baylanıslı, atap aytqanda:

Awıl xojalıg`ı o`ndirisin rawajlandırıwdı sho`lkemlestiriwge aylanba qarjılardı tolıqtırıw ushın kreditler, a`dette, eki jıldan kem bolmag`an mu`ddetke berildi,

Fermer xojalıqlarına investitsiyalıq joybarlardı qarjılandırıw ushın kreditler 5 jılg`a shekemgi mu`ddetke keshiktiriw huquqısız beriliwi mu`mkin.

Fermer xojalıqlarının` awıl xojalıq jumıslarına baylanıslı bolmag`an aylanba qarjıların tolıqtırıwg`a beriletug`ın basqa kreditlerden paydalanıwdın` maksimal mu`ddeti, prolongatsiyanı esapqa alg`an halda, 12 aydan ko`p bolmag`an mu`ddetke belgilenedi. Investitsiyalıq maqsetlerge berilgen kreditler boyınsha bankler jen`illestirilgen kreditlew mu`ddetin belgilewi mu`mkin. Kreditlerden paydalang`anı ushın protsent stavkasının` mug`darı qarız alıwshı ha`m banktin` o`z-ara kelisim menen kredit sha`rtnaması tiykarında belgilenedi. Kreditlerdi beriw qarız alıwshı talap etetug`ın tiykarg`ı depozit esap beti jaylasqan orında a`melge asırıladı.Zıyan menen islep atırg`an, likvidli emes balansqa iye subektlerge kredit berilmeydi, al burın berilgen qarızlardı belgilengen ta`rtipte mu`ddetinen burın qaytarılıwı talap etiledi. Bul reje kredit sha`rtnamasında sha`rtli tu`rde ko`rsetiliwi kerek.

Kredit alıw ushın qarız alıwshı bankke to`mendegi hu`jjetlerdi (kredit paketin) tapsıradı:

Kredit alıw ushın arza,

Sha`rtli tu`rde qarız alıwshının` bank esap betine kelip tu`setug`ın pullardın` boljamı (pul ag`ımı) ko`rsetilgen biznes joba,

Jergilikli (rayonlıq) ma`mleketlik salıq xızmeti ta`repinen tastıyıqlang`an son`g`ı esabat da`wiri ushın buxgalteriyalıq balans (1 sanlı forma) ha`m debitorlıq ja`ne kreditorlıq qarızlar tuwralı mag`lıwmatnama (2a sanlı forma), sonday aq 90 ku`nnen ko`p bolg`an qarızdarlıq boyınsha salıstırıp tekseriw akti (akt sverki), finans juwmaqları haqqında esabat (2 sanlı forma),

Fermer xojalıg`ının` jer uchastkasın uzaq mu`ddetke ijarag`a alıw sha`rtnamasının` notarial tastıyıqlang`an nusqası,

Ijarag`a beriwshinin` (rayon ha`kiminin`) jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın girewge qoyıw razılig`ı,

Jer uchastkasının` jobası

Kredittin` qaytarılıwı Jer kodeksi, «Fermer xojalıg`ı haqqında» g`ı O`zbekstan Respublikası Oraylıq banki Basqarmasının` 2004- jıl 13- martta tastıyıqlang`an 6/17 sanlı jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqının` qunın bahalaw ta`rtibi haqqındag`ı Rejege muwapıq a`melge asırıladı ha`m qarız beriwshi ja`ne qarız alıwshının` kelisim menen ra`smiylestiriledi. Beriletug`ı kredit summası jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqı qunının` 80 protsentinen artıq bolıwı mu`mkin emes.

Eger jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqının` qunı soralg`an kredit summasın qaytarıwdı ta`miynlewge jetpegen jag`dayda qarız alıwshı jer uchastkasına iyelik etiw huquın girewge qoyıwg`a qosımsha etip basqa da girewdi ta`miynlewshi formalardı usınıwı mu`mkin. Kredittin` qaytarılıwın qosımsha ta`miynlewshi sıpatında mu`lk ha`m bahalı qag`azlar, alıng`an kredittin` qaytarılmay qalıw qa`wpin qamsızlandırıw, sonday aq basqa da ta`miynlew tu`rleri bolıwı mu`kin. Fermer xojalıg`ının` kredit beriwdi sorap usı rejenin` 8 ba`ntinde ko`rsetilgen barlıq za`ru`r hu`jjetleri menen qosa tapsırg`an arzası bank ta`repinen arza berilgen ku`nnen baslap 10 ku`nnen keshiktirmesten qarap shıg`arılıwı tiyis. Bank kredit komiteti kreditti beriwden bas tartıw tuwralı sheshim qabıl etken

jag`dayda bank fermer xojalıg`ına usı sheshim negizin ko`rsetip jazba juwap beriwi lazım.

Bank kredit komiteti kredit beriw haqqında unamlı sheshim qabıl etken jag`dayda sheshim qabıl etken ku`nnin` erten`inen keshiktirmesten bank qarız alıwshı menen kredit sha`rnamasın du`zedi. Kredit sha`rtnaması du`zilgennen keyin bank bo`limshesi baslıg`ı yamasa kredit bo`liminin` baslıg`ı (xızmetkeri) o`z wa`killeri shen`berinde mu`ddetin ha`m protsent stavkasın ko`rsetip ssuda esap betin ashıw haqqında buxgalteriyag`a tapsırma beredi. Qarız alıwshıg`a kredit beriw haqqında sheshim qabıllang`an waqıttın` o`zinde qarız alıwshıg`a kredit kartochkası ashıladı, ol boyınsha kredit u`stinen qadag`alaw ju`rgiziledi. Qurılısqa, texnikalıq qayta u`skenelewge ha`m rekonstruktsiyag`a ajıratılg`an kreditler esabınan qarjılandırıw Jer kodeksi, «Investitsiyalıq jumıslar haqqında» g`ı, «Ekologiya haqqında» g`ı O`zbekstan Respublikası nızamlarına ja`ne basqa da nızamshılıq hu`jjetlerine muwapıq barlıq za`ru`r joybarlaw-smetalıq ha`m basqa da hu`jjetlerdi bankke tapsırg`annan keyin g`ana a`melge asırıladı.

Fermer xojalıg`ının` baslıg`ı kredit alıw ushın rayon ha`kimine fermer xojalıg`ın ju`rgiziw ushın o`zine uzaq mu`ddetke ijarag`a berilgen jer uchastkasına bolg`an huquqın kredit alıw ushın girewge qoyıwg`a ruxsat beriwdi sorap arza beredi. Rayon ha`kimi belgilengen ta`rtipte fermer xojalıg`ı baslıg`ının` arzasın ko`rip shıg`adı ha`m u`sh ku`n mu`ddet ishinde fermer xojalıg`ın ju`rgiziw ushın ajıratılg`an jer uchastkasın uzaq mu`ddetke ijarag`a alıw huquqın girewge qoyıwg`a jazba tu`rde kelisim beredi yamasa kelisim bermeytug`ınlıg`ın da`lillep juwap beredi. Eger girewge jer uchastkasının` bir bo`legin ijarag`a alıw huquqı qoyılg`an bolsa, bul jag`dayda fermer xojalıg`ının` baslıg`ı rayonnın` jer resursları xızmetine girewge qoyılıp atırg`an jer uchastkasının` jobasın du`zip beriwdi sorap mu`ra`jat etedi. Rayonlıq jer resursları xızmeti on ku`n mu`ddet ishinde barlıq jer uchastkasının` jobasın girewge qoyılatug`ın bo`legin ayırım ko`rsetip du`zedi. Bul jumıslar buyırtpashının` qarjıları esabınan a`melge asırıladı.

Jer uchastkasın uzaq mu`ddetli ijarag`a alıw huquqın girewge qoyıw haqqında sha`rtnamag`a onın` ajıralmas bo`lgei sıpatında rayonlıq jer resursları

xızmetinin` baslıg`ı ta`repinen tastıyıqlang`an jer uchastkasının` girewge qoyılg`an bo`legi ko`rsetilgen jobası ja`ne usı huquqtı girewge qoyıwg`a rayon ha`kiminin` jazba tu`rdegi kelisim qosa tigiledi. Jer uchastasın uzaq mu`ddetli ijarag`a alıw huquqın girewge qoyıw haqqında sha`rtnama jazba tu`rde tigiledi. Kredit sha`rtnaması notarial tastıyıqlang`an jag`dayda jer uchastasın ijarag`a huquqın girewge qoyıw sha`rtnaması da sha`rtli tu`rde notarial tastıyıqlanıwı tiyis. Qarız beriwshinin` arzası tiykarında rayonlıq jer resursları xızmeti jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqının` girewge qoyılg`anlıg`ın arza berilgen ku`nnen baslap u`sh ku`nnen keshiktirmesten dizimge aladı ha`m dizimge alıng`an jazıw sa`nesi ja`ne nomeri ko`rsetilgen gu`walıq beredi.

Girew uchastkasın ijarag`a alıw huquqın girewge qoyıw haqqında sha`rtnama dizimge alıng`an waqıttan baslap payda boladı.Jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqı miyras qaldırıw ta`rtibinde basqa shaxsqa o`tken jag`dayda girew o`z ku`shin saqlap qaladı. Bunda jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın girewge qoyıw haqqında sha`rtnama qosımsha dizimnen o`tkeriledi. Ijara huquqı berilgen jer uchastkası ma`mleket ha`kimiyat organları ta`repinen girew iyesinin` barlıq talapları orınlang`annan keyin g`ana alıp qoyılıwı mu`mkin.

Jer kodeksine muwapıq jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın toqtatıw ma`selesi ma`mleketlik ha`kimiyat organları ta`repinen qoyılg`an jag`dayda bank qarız alıwshı menen du`zilgen sha`rtnamag`a muwapıq berilgen kreditlerdi ja`ne olar boyınsha protsentler ha`m ja`riymalardı mu`ddetinen burın qaytarıw ilajların ko`riw huquqına iye, sonın` ishinde usı Rejede belgilengen ta`rtipte qarız alıwshının` girewge qoyg`an jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın ko`pshilik aldındag`ı sawdalarda satıw jolı menen ijara huquqı berilgen jer uchastkası alıp qoyılg`an jag`dayda bank qarız alıwshıg`a keltirilgen zıyanlardı qaplaw esabına tu`sken summadan o`z talapların qanaatlandırıwda artıqmash huquqqa iye.

Qarız alıwshının` ekilemshi depozit esap betlerindegi qarjıları tiykarg`ı talap etilgenge shekem depozit esap betine o`tkerilgennen keyin bul qarjılardı esaptan shıg`arıw «Xojalıq ju`rgiziwshi subektlerdin` bank esap betinen pul qarjıların esaptan shıg`arıw ta`rtibi haqqında instruktsiya» menen belgilengen ta`rtipte

a`melge asırıladı. Jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın girewge qoyg`an fermer xojalıg`ı saplastırılg`an jag`dayda girew saqlawshı girewge qoyılg`an jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqı esabınan mu`ddetinen burın qarızlardı o`ndiriw huquqına iye boladı.

Bank o`z talapların girewge qoyılg`an jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqı esabınan O`zbekstan Respublikası Puqaralıq kodeksinin` 280 statyasında belgilengen ta`rtipte sud qararı tiykarında qanaatlandırılıwı mu`mkin. Qarız alıwshının` to`lew qaratılg`an girewge qoyılg`an jer uchastkasın uzaq mu`ddetli ijarag`a alıw huquqın satıw nızamshılıq penen belgilengen ko`pshilik sawdalardı sho`lkemlestiriw jolı menen a`melge asırıladı. Ko`pshilik sawdalarda jer uchastkasın satıp alg`annan keyin onı tikkeley maqsetke muwapıq paydalanıw minnetlemesin o`z moynina alatug`ın ha`r qanday yuridikalıq ha`m fizikalıq ta`repler qatnasıwı mu`mkin. Ko`pshilik sawdalarda jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın satıp alg`an yuridikalıq ha`m fizikalıq ta`replerdin` huquqların ijara mu`ddetinen burın toqtatıwg`a ayrıqsha jag`daylarda, og`an keltirilgen zıyanlardı (sonın` ishinde qoldan ketken paydanı) tolıq to`legennen son` g`ana jol qoyıladı.

Girewge qoyılg`an jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqın satıwdan alıng`an qarjılar kreditti o`ndiriwge jetpegen jag`dayda bank O`zbekstan Respublikası Ministrler kabinetinin` 2002-jıl 4-dekabrdegi 422 sanlı qararı menen tastıyıqlang`an «Bank kreditleri boyınsha o`z waqtında to`lenbegen qarızlardı qarız alıwshılardın` mu`lki esabınan o`ndiriw ta`rtibi» ne muwapıq qarız alıwshının` likvidli mu`lki esabınan o`ndiriw huquqına iye.

Kreditten paydalang`anı ushın protsent stavkasının` mug`darı qarız alıwshı menen bank arasındag`ı o`z ara kelisim boyınsha kredit sha`rtnaması tiykarında belgilenedi. Kreditler to`mendegi maqsetlerge beriledi:

- Awıl xojalıq texnikasın, awısıq bo`lekler ha`m u`skeneler satıp alıw ushın;
- Janarmay-maylaw materialların satıp alıw ushın;
- Mineral to`ginler, o`simliklerdi qorg`awdın` ximiyalıq ha`m biologiyalıq quralların, veterinariya preparatların satıp alıw ushın;

- MTP, alternativ MTP, suwdan paydalanıwshılar Assotsiatsiyası, basqa da xojalıq subektlerinin` xızmetlerine to`lew ushın;
- Tikkeley da`n ha`m paxta jetistiriwge baylanıslı qa`rejetlerdi to`lew ushın.

Kredit alıw ushın fermer xojalıg`ı o`zinin` tiykarg`ı depozit esap betin ju`rgiziwshi bankke to`mendegi hu`jjetlerdi tapsıradı:

- Kredit beriwdi sorap arza jergilikli (rayonlıq) ma`mleketlik salıq xızmeti ta`repinen tastıyıqlang`an son`g`ı esabat da`wiri ushın buxgalteriyalıq balans (1 sanlı forma) ha`m debitorlıq ja`ne kreditorlıq qarızlar tuwralı mag`lıwmatnama (2a sanlı forma), sonday-aq 90 ku`nnen ko`p bolg`an qarızdarlıq boyınsha salıstırıp tekseriw akti (akt sverki), finans juwmaqları haqqında esabat (2 sanlı forma),
- Tayarlawshı sho`lkemler menen du`zilgen kontraktatsiya sha`rtnamalarının` nusqaları jergilikli (rayonlıq) ma`mleketlik salıq xızmeti ta`repinen tastıyıqlang`an son`g`ı esabat da`wiri ushın buxgalteriyalıq esabat da`wiri ushın buxgalteriyalıq balans (1 sanlı forma) ha`m debitorlıq ja`ne kreditorlıq qarızlar tuwralı mag`lıwmatnama (2a sanlı forma), sonday-aq 90 ku`nnen ko`p bolg`an qarızdarlıq boyınsha salıstırıp tekseriw akti (akt sverki), finans juwmaqları haqqında esabat (2 sanlı forma),
- Sha`rtli tu`rde pul tu`simi boljamı ko`rsetilgen biznes joba jergilikli (rayonlıq) ma`mleketlik salıq xızmeti ta`repinen tastıyıqlang`an son`g`ı esabat da`wiri ushın buxgalteriyalıq balans (1 sanlı forma), ha`m debitorlıq ja`ne kreditorlıq qarızlar tuwralı mag`lıwmatnama (2 sanlı forma), sonday-aq 90 ku`nnen ko`p bolg`an qarızdarlıq boyınsha salıstırıp tekseriw akti (akt sverki), finans juwmaqları haqqında esabat (2 sanlı forma),
- Jergilikli (rayonlıq) ma`mleketlik salıq xızmeti ta`repinen tastıyıqlang`an son`g`ı esabat da`wiri ushın buxgalteriyalıq balans (1 sanlı forma) ha`m debitorlıq ja`ne kreditorlıq qarızlar tuwralı mag`lıwmatnama (2a sanlı forma), sonday-aq 90 ku`nnen ko`p bolg`an qarızdarlıq boyınsha salıstırıp tekseriw akti (akt sverki), finans juwmaqları haqqında esabat (2 sanlı forma),
- Kreditti qaytarıw ta`miynatı.

Qarız alıwshı kredittin` qaytarılıw ta`miynatı sıpatında bankke o`zine uzaq mu`ddetli ijarag`a berilgen jer uchastkasınan usı jılı alınatug`ın keleshek zu`ra`a`tti girewge qoyadı. Bunda bank penen fermer xojalıg`ı arasında keleshek zu`ra`a`tti girewge qoyıw haqqında sha`rtnama du`ziledi. Sha`rtnamada girewge qoyılg`an o`nimdi satıwdan kelip tu`sken qarjılardı «Wzdonmahsulat», «Paxtasanaat» tayarlawshı ka`rxanalarına ha`m basqa da xojalıq ju`rgiziwshi ka`rxanalarg`a birinshi gezekte kreditlerdi ja`ne olar boyınsha esaplang`an protsentlerdi to`lew ushın jiberiw sha`rt ko`rsetiledi. Sonday-aq, fermer xojalıg`ı sha`rtnamag`a keleshek zu`ra`a`tti benefitsiar-bank kreditor esabına ıqtıyarlı qamsızlandırıw tuwralı qamsızlandırıw polisin de qosa tigedi.

Bank penen fermer xojalıg`ı arasında kredit sha`rtnaması du`zilip, ku`shke kirgennen keyin bank fermerge o`z aldına ssuda esap betin ashadı ha`m qarız alıwshının` to`lew tapsırmaları tiykarında tek naqlay emes formada onnan to`lemlerdi a`melge asıradı. Berilgen kreditler 14301 «Jeke menshik ka`rxanalarg`a, sherikliklerge ha`m korporatsiyalarg`a berilgen ortasha mu`ddetli ssudalar» balans esap betinde esapqa alınadı. Ayırım ssuda esap betleri arqalı berilgen kreditler boyınsha qısqa mu`ddetli minnetlemeler ra`smiylestiriledi, olar kredit bo`limi xızmetkerinin` ko`rsetpesi menen 91903 «Ortasha mu`ddetli ssudalar boyınsha qarız alıwshılardın` minnetlemeleri» ku`tilmegen jag`daylar esap betinde esapqa alınadı.

Kommertsiyalıq bankler kreditten paydalanıwdın` pu`tkil mu`ddeti dawamında turaqlı tu`rde monitoring ju`rgizedi. Monitoring qarız alıwshının` joybarı ha`m kredit sha`rtnamasının` sha`rtlerin a`melge asırıwg`a ha`r ta`repleme ja`rdem beriwge qaratılıwı tiyis. Banklerdin` monitoring o`tkeriw ta`rtibi ha`m qarız alıwshının` berilgen kreditlerdi maqsetke muwapıq jumsamag`an jag`daylardaqollanılatug`ın sharalar kredit sha`rtnamasında ko`rsetiliwi tiyis.

Monitoring protsessinde orınlarda fermer xojalıqları jetistirip atırg`an eginlerdin` jag`dayı, olardı ta`rbiyalaw boyınsha za`ru`r agrotexnikalıq ilajlardın` ju`rgiziliwi, kredittenna`tiyjeli ha`m maqsetke muwapıq paydalanıwı u`yreniledi. O`simli na`llerinin` bolmawı yamasa jarım-jartı bolıwı, yaki qarawsız qalg`anlıg`ı,

sonday-aq agrotexnikalıq ilajlardı o`z waqtında o`tkermegenlikten, o`simliklerdi otaq basıp ketiwi sebepli zu`ra`a`t jetistire almaw qa`wpi payda bolg`anda, suwg`arılmag`anlıg`ı ha`m usınday basqa jag`daylarg`a bola o`simliklerdin` nabıt bolıw qa`wpi ju`zege kelgende bank kreditlewdi toqtatadı ha`m berilgen kreditti ja`ne ol boyınsha esaplang`an protsentlerdi o`ndirip aladı. Bul reje kredit sha`rtnamasında ko`rsetiliwi tiyis.

Kreditten paydalang`anı ushın protsentler esaplaw nızamshılıqta ko`zde tutılg`an ta`rtipte ju`rgiziledi. Berilgen kreditler boyınsha esaplang`an, biraq alınbag`an protsentler qaldıg`ı ha`m tiykarg`ı qarızdı o`ndiriw birinshi gezekte qarız alıwshının` tayarlaw ka`rxanalarına satqan awıl xojalıq o`nimlerinen 23210, 23220 arnawlı esap betlerine kelip tu`sken qarjılar esabınan a`melge asırıladı. Bunda protsentler kredit qarızlarınan burın o`ndiriledi. Fermer xojalıqları kredit boyınsha tiykarg`ı qarızdı ha`m ol boyınsha protsentlerdi kredit sha`rtnamasında ko`rsetilgen mu`ddetten burın to`lew huquqına iye.

23210, 23220 esap betlerinde alıng`an kreditti ha`m ol boyınsha protsentlerdi to`lew ushın qarjılar jetispese, kredit boyınsha protsentler ha`m qarızlar nızamshılıqta belgilengen ta`rtipke muwapıq qarız alıwshının` tiykarg`ı talap etilgenge shekem depozit esap betindegi qarjılar esabınan o`ndiriledi. Bunda kredit boyınsha esaplang`an protsentler ha`m qarızlar qaldıg`ı keshiktirilgen ssudalar esap beti arqalı o`ndiriledi, al ol boyınsha qısqa mu`ddetli minnetlemeler 2 sanlı kartotekag`a jaylastırıladı. Qarız alıwıshının` talap etilgenge shekem tiykarg`ı depozit esap betinde qarjılar joq bolg`an jag`dayda bank qısqa mu`ddu`tli minnetlemeler tiykarında basqa banklerge qarız alıwshının` ekilemshi depozit esap betlerindegi qarjılardı tiykarg`ı talap etilgenge shekem depozit esap betine o`tkeriw haqqında talapnama jiberiledi. Qarız alıwshılardın` talap etilgenge shekem ekilemshi depozit esap betlerine xızmet ko`rsetiwshi bankler Puqaralıq kodeksinin` 784 statyasınada belgilengen esaptan shıg`arıw na`wbetliligi tiykarında usı talaplardı orınlawı ja`ne olarda ko`rsetilgen summalardı qarız alıwshının` tiykarg`ı talap etilgenge shekem depozit esap betine memorial orderler menen o`tkeriliwi sha`rt.

Bunda kredit boyınsha protsentler ha`m qarızlar qaldıg`ın o`ndiriw qarız alıwshının` tiykarg`ı talap etilgenge shekem depozit esap betine o`tkerilgen qarjılar esabınan «Xojalıq ju`rgiziwshi subektlerdin` bank esap betlerinen pul qarjıların esaptan shıg`arıw ta`rtibi haqqında instruktsiya» menen belgilengen ta`rtipte a`melge asırıladı. Bunda protsentler kreditten burın o`tkeriledi. Qarız alıwshı jetistirgen zu`ra`a`tti satıwdan tu`sken qarjılar ha`m onın` talap etilgenge shekem depozit esap betindegi qarjıları esaplang`an protsentlerdi ha`m kreditti to`lewge jetpese, bank keleshek zu`ra`a`tti qamsızlandırıwdan qamsızlandırıw to`lemi sıpatında alıng`an qarjılardı kreditti ja`ne esaplang`an protsentlerdi o`ndiriwge jiberedi. Zu`ra`a`tti satıwdan ha`m qamsızlandırıw to`lemlerinen alıng`an qarjılar kreditti ha`m esaplang`an protsentlerdi o`ndiriwge jetpegen jag`dayda bank O`zbekstan Respublikası Ministrler Kabinetinin` 2002 jıl 4 - dekabrdegi 422 sanlı qararı menen tastıyıqlang`an «Bank kreditleri boyınsha o`z waqtında to`lenbegen qarızlardı qarız alıwshılardın` mu`lki esabınan o`ndiriw ta`rtibi» ne muwapıq qarız alıwshının` likvidli mu`lki esabınan o`ndiredi.

Jer uchastkasın ijarag`a alıw huqıqının` kunın belgilew keyingi 3 jıl dawamında fermer xojalıg`ı ta`repinen alıg`an ortasha naq payda mug`darın anıqlaw arqalı a`melge asırıladı. Jer uchastkasının` birligi retinde bir gektarg`a (1ga) ten` bolg`an jer maydanı alınadı. Fermer xojalıg`ının` jumıslarına 3 jıl tolmag`an jag`dayda usı aymaqta (rayon aymag`ı ha`m basqalar) jaylasqan uqsas jer uchastkasın ijarag`a alıw huqıqının` ortasha qunı tiykar etip alıng`an.

Kalendar jıl dawamında jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın naq payda to`mendegi formula ja`rdeminde anıqlanadı.

P=C-F

Bunda R-jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın bir jılda alıng`an naq payda;

S-jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın bir jılda alınag`an ulıwma da`ramat summası;

G`-jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın bir jılda sarplang`an qa`rejetlerdin` ulıwma summası;

Jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın bir jılda alıng`an da`ramatlardın` ulıwma summası awıl xojalıq o`nimlerin satıwdan alıng`an da`ramatlardın` ulıwma summasın ijarag`a alıw huqıqı girewge qoyılatug`ın jer uchastkasının` ulıwma maydanına bo`liw arqalı anıqlanadı. Jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın da`ramatlardın` ulıwma summası to`mendegi formula ja`rdeminde anıqlanadı:

$$C = [(c_2 + c_2 + c_2) : 3] : S$$ **, bunda**

S-jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın bir jılda alıng`an da`ramatlardın` ulıwma summası;

c_2 c_2 c_2 - tiyisli jıllarda awıl xojalıq o`nimlerin satıwdan alıng`an da`ramatlardın` ulıwma summaları;

3-esap-kitap da`wirindegi jıllar sanı;

S-ijarag`a alıw huqıqı girewge qoyılg`an jer uchastkasının` ulıwma maydanı.

Uchastkası birligine tuwra keletug`ın ulıwma da`ramat summası anıqlang`annan keyin, 1ga egin maydanına tuwra keletug`ın tolıq islep shıg`arıw qarejetlerin anıqlaw kerek. Tolıq islep shıg`arıw qa`rejetleri quramına o`nimdi jetistirip jıynap alıw qa`rejeileri de, basqa barlıq qosımsha qa`rejetler de, sonın` ishinde birden-bir jer salıg`ı ja`ne basqa ma`jbu`riy to`lemlerde kiredi.

Tolıq islep shıg`arıw qa`rejetlerin anıqlaw ushın usı qa`rejetlerdi tiyislı jıllar ($f_1$ $f_2$ $f_3$) boyınsha anıqlaw kerek. Tolıq islep shıg`arıw qa`rejetleri ha`r bir jıl boyınsha usı qa`rejetlerdi qosıw ha`m alıng`an na`tiyijeni jer uchastkasının` ulıwma maydanına bo`liw menen summanı to`mendegi formula boyınsha anıqlanadı.

$$G` = [(f_1 + f_2 + f_3) :]: S$$

G`-1ga egin maydanına tuwra keletug`ın tolıq islep shıg`arıw qa`rejetlerinin` summası;

f_1 f_2 f_3 -tiyisli jıllardag`ı qa`rejetlerdin` ulıwma summası, birden bir jer salıg`ı ha`m basqada da ma`jbu`riy to`lemlerdi qosqan xalda;

3-esap da`wirinndegi jıllar sanı;

S-ijara huqıqı girewge alıng`an jer uchastkasının` ulıwia maydanı.

Jer maydanı birliginin` ijara alıw huqıqı kuni naq payda mug`darın jer uchastkasının` ulıwma maydanı ja`ne rayon ha`kimi ha`m fermer xojalıg`ı arasında du`zilgen uzaq mu`ddetke ijarag`a alıw sha`rtnamasına muwapıq esaplanatug`ın ijara jıllarının` qalg`an sanına ko`beytip, to`mendegi formula ja`rdeminde anıqlanadı.

***Q = P x S x t*, bunda**

Q-jer uchastkasın ijarag`a alıw huqıqının` kunı;

R-jer uchastkası birligine tuwra keletug`ın naq payda;

S-ijara huqıqı girewge alıng`an jer uchastkasının` ulıwma maydanı.

t-ijara da`wirindegi jıllar sanı.

Bunda kredit ta`miynatı sıpatında berilgen jer uchastkasın ijarag`a alıw huqıqının` kunı soralıp atırg`an kredit summasınan 1,25 ese ko`p bolıwı tiyis.

Jer uchastkasın ijarag`a alıw huqıqının` kunın anıqlaw esabı bank ta`repinenfermer xojalıg`ının` buxgalteriya esap-ktabı mag`lumatları, sonday-aq, keyingi u`sh jılg`a tiyisli buxgalteriya balansları (1-sanlı forma) tiykarında a`melge asırıladı. Fermer xojalıg`ı kommertsiyalıq bank talabı boyınsha jer uchastkası ijara huqıqı kunın anıqlaw ushın za`ru`r bolg`an basqa da hu`jjetlerdi beriwi lazım.

Awıl ha`m suw xojalıg`ı ministrligi, jer resursları boyınsha jergilikli organlar, basqa da basqarıw organları kommertsiyalıq banklerdin` talabı boyınsha olarg`a jer uchastkasın ijarag`a alıw huqıqı kunın anıqlaw ushın za`ru`r bolg`an barlıq mag`lıwmatlardı beredi.

Bankten soralg`an kredit ta`miynatı sıpatında usınılg`an jer uchastkasın ijarag`a alıw huquqı qunın anıqlaw boyınsha u`zil – kesil qarar fermer xojalıg`ı ha`m kommertsiyalıq bank arasındag`ı kelisim tiykarında kabıl etiledi.

1.3 Fermer xojalıqların salıqqa tartıw sisteması ha`m finanslıq jaqtan qollap-quwatlaw

Ma`mleketimizde islep shıg`arılıp atırgan o`nimlerdin` tiykargı bo`legin awıl xojalıg`ı o`nimleri qurap, tiykarg`ı baylıg`ımız esaplangan paxta shiyki zatın jetkerip beriw boyınsha respublikamız du`nyada jetekshi orınlarda turadı.

Usı orında ma`mleketimiz awıl xojalıg`ı islep shıg`arıwında fermer xojalıqların rawajlandırıwdın` a`hmiyeti qanday da`rejede u`lken ekenligi Prezidentimiz ta`repinen bir neshe ma`rtebe aytıp o`tildi. Keyingi jıllar ta`jriybesi fermer xojalıqları shirketlerge salıstırg`anda bir kansha joqarı rentabelli bolıwı ha`m zıyan ko`rmey xızmetler ko`rsetiwin tastıyıqladı.

Sonın` ushın da ha`zirgi ku`nde fermer xojalıqların salıqqa tartıw sistemasında qosımsha jen`illikler ha`m preferentsiyalar beriw, salıq nızamshılıg`ının` turaqlılıg`ın ta`miyinlew, salıqlardı esaplaw ha`m to`lewdin` a`shkara, a`piwayılastırılgan usılların islep shıg`ıwg`a tiykarg`ı itibir qaratılmaqta. A`meldegi salıq nızamshılıgına tiykarlanıp awıl xojalıg`ı tovar islep shıg`arıwshıları O`zbekstan Respublikası Prezidentinin` 1998-jıl 10-oktyabrdegi "Qishloq xwjaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona er solig`ini joriy qilish xaqida"gi PF-2086-sanlı Pa`rmanına tiykarlanıp byudjetke to`leniwi lazım bolg`an ja`mi ulıwma ma`mleketlik salıqlar ha`mde ma`ha`lliy salıqlar ha`m jıyımlar to`lew ornına birden-bir jer salıg`ın to`leydi.

Ha`zirge shekem awıl xojalıg`ı ka`rxanaları ushın salık sisteması turaqlı boldı deb bolmaydı. Olar ushın birden-bir jer salıg`ı endirilgennen keyin de salık sistemasına o`zgerisler kiritiliw dawam ettirildi.

"Fermer xwjaligi twg`risida"gi Nızam 3-moddasina muwapıq fermer xojalıg`ının` tiykarg`ı xızmet tu`ri awıl xojalıq o`nimlerin islep shıg`ıwdan ibarat. Sonın` menen birge ol salıq salınatugın isbilermenlik xızmetinen nızam xu`jjetlerinde belgilengen ta`rtipte, sheklenbegen mug`darda da`ramat alıwı mu`mkin.

Salıqqa salıw maqsetinde fermer xojalıqlarının tiykarg`ı xızmeti etip awıl xojalıg`ı o`nimlerin islep shıg`arıw ha`m o`zi islep shıg`arg`an o`nimdi qayta islew

belgilenedi. Solay etip egerde fermer xojalıgı tek g`ana usı xızmet penen shug`ıllansa ha`m aktsiz salıgı to`lenetug`ın o`nimlerdi islep shıg`armasa, bunday jag`dayda tek g`ana birden-bir salıktı to`leydi.

Sonın` menen birge, fermer xojalıqlarının tiykarg`ı xızmeti boyınsha aktsiz o`nimlerin islep shıg`arsa, aktsiz salıg`ın ha`m tovarlardı import qılsa, qosılg`an qun salıgın to`leydi.

Egerde fermer xojalıqları ozleri jetilistiretugın awıl xojalıg`ı o`nimlerin islep shıg`arıw ha`m qayta islew menen birge baska xızmet tu`rleri menen shug`ıllansa, olar oz aldına esap alıp barıwları ha`m usı taypadag`ı to`lewshiler ushın a`meldegi nızam hu`jjetleri menen nazerde tutılgan salıqlardı to`lewge ma`jbu`r bolıp esaplanadı. Bunda, egerde fermer xojalıqları mikrofirma ha`m kishi ka`rxanalar taypasına kirse, onda baska xızmet tu`rleri boyınsha (sawda ha`m ulıwma awkatlanıwdan tıskarı, bular boyınsha sawda ha`m ulıwma awkatlanıw ka`rxanalarına belgilengen salıq ha`m jıyımlar to`lenedi) olar, bul xızmet tu`rleri ushın nazerde tutılgan birden-bir salık to`lemin yamasa ulıwma belgilengen ta`rtiptegi salıqlardı to`leydi. Maselen, sawda ha`m ulıwma awkatlanıw menen shug`ıllanıwshı fermer xojalıgı bul xızmetten algan jalpı daramadınan da`ramad salıgın ha`m usı xızmette paydalanılgan mal-mu`lkinen mal-mu`lk salıgın to`leydi.

Baska xızmet tu`rleri dep fermer yamasa diyxan xojalıqlarınan awıl xojalık o`nimlerin satıp alıp qayta islew, baska sho`lkemlerge yamasa xalıqqa xızmet ko`rsetiw yamasa olar ushın qandayda bir xızmetler ko`rsetiw tu`siniledi.

Bul salıqlardı durıs esaplaw ushın fermer xojalıg`ının` tiykargı xızmeti ha`m basqa xızmet tu`rleri boyınsha o`z aldına esap kitap alıp barıw kerek boladı.

Agrosanaat kompleksinin` quramlı bo`legi bolgan fermer xojalıqların rawajlandırıw barlıq waqıt hu`kimet dıqqatı orayında bolıp kelgen. Ha`zirgi wakıtta ma`mleketimizde fermer xojalıg`ın rawajlandırıw, olardı materiallıq texnikalıq jaqtan ta`miyinlew ha`m qarjılandırıw boyınsha bazar ekonomikası printsiplerine tolıq juwap beretug`ın isnimli sistema ha`m mexanizmaler formalandırıldı. Olardın na`tiyjeli xızmetler ko`rsetiwi na`tiyjesinde awıl xojalıgı o`nimlerinin` jalpı ishki o`nimdegi u`lesi jıl sayın asıp barmaqta. Diyxan ha`m

fermer xojalıqları menen bir katarda awıl xojalıg`ı o`nimlerin kayta islewshi ka`rxanalar rentabellikke erisip, investorlar ha`m kredit sho`lkemleri ushın jazibador bolıp kaldı. Na`tiyjede eksportqa jiberilgen o`nimler tu`ri ha`m geografiyası jıldan jılga keneyip barmaqta.

Fermer xojalıg`ının` o`nimlerin realizatsiya qılıw boyınsha tayarlaw sho`lkemleri ha`m basqada ka`rxanalar menen qatnasıqları sha`rtnama tiykarında a`melge asırıladı.

Ma`selen paxta jetistiriwshi fermer xojalıqlarının` rayondag`ı paxta tazalaw ashıq aktsionerlik ja`miyetleri menen paxtanı satıw boyınsha qatnasıqları to`mendegi ta`rtipte a`melge asırıladı.

Fermer xojalıqlar jıl basında usı jılg`ı bolatug`ın hasıl ushın paxta tazalaw zavodı menen sha`rtnama du`zedi. Bunnan tısqarı xojalıqlar ıxtiyarında qalatug`ın paxta shiyki zatınan shıqqan shigitti de erkin baha tiykarında satıw yamasa may ekstratsiya zavodına qayta islew ushın jiberiwi mu`mkin.

Fermerlerdin` qalgan tayarlaw sho`lkemleri ha`m qayta islew ka`rxanaları (konserva zavodı, su`t zavodı ha`m tag`ı basqa) ha`mde xızmet ko`rsetiwshi qa`rxanalar («Agroximiyaservis», MTPlar, Neft o`nimleri skladları ha`m basqa) menen baylanıslar da usıgan usag`an ta`rtipte sha`rtnamalar tiykarında a`melge asırıladı.

Biraq, xızmet ko`rsetiwshi karxanalardın` orınlarda azshılıktı qurawı sebepli olar monopol mavkega iye bolıp, fermerlerdin` tan`law erkinliklerin joqqa shıg`armaqta. Texnikalıq xızmet ko`rsetiw ha`m materiallıq-texnikalıq ta`miynatı tarawlarında bolg`anı sıyaqlı o`nimlerdi tayarlaw ha`m qayta islew menen shug`ıllanıwshı ka`rxanalarda azshılıqtı qurap, o`z o`nimlerinde jeke ha`kimlikti (monopoliya mavqeini) qolg`a kiritip alg`an. Sonın` ushın, ha`r bir rayon ko`leminde qayta islew ka`rxanaları tarmaqların ko`beytiw boyınsha qatan` ilajlardı a`melge asırıw za`ru`r. O`nimlerdi qayta islewshi jan`a tsexlardı iske tu`siriw yamasa xızmet ko`rsetip atırg`an ka`rxanalardın` bir neshe orında o`nim qabıl etiwshi shaxabshalardı ashıw kerek.

O`nimdi shiyki zat sıpatında satıwdan jıl dawamında ter to`gip miynet etken fermer emes, al arzımag`an pul esabınan onı satıp alıp, qayta islep satatugın karxanalar ko`p payda ko`rmekte.

Keyingi jıllarda ko`pshilik qayta islewshi ha`m tayarlawshı ka`rxanalar ha`mde xızmet ko`rsetiwshi du`zilmeler ma`mleket karamınan shıg`arılıp, ashıq aktsionerlik ja`miyetlerge aylandırıldı. Biraq olardın` aktsionerleri ko`binese usı ka`rxananın` ag`zalarınan ibarat bolmaqta. Sonın` menen birge aktsiyalardın` ko`pshiligi mamleketke tiyisli bolıp kalmaqta. Bizin` pikirimizshe qayta islewshi ha`m tayarlawshı ka`rxanalardın` jeke ha`kimligin juwmaqlaw ha`m fermer xojalıqlarının` olarg`a baylanıslılıg`ın saplastırıw ushın, bunday karxanalar aktsiyalarının` ko`pshilik bo`legin birinshi gezekte usı ka`rxanalarg`a o`nim jetkerip beriwshi xojalıqlarg`a satıw kerek (hesh bolmag`anda kadagalaw paketi mug`darında) shıg`arılgan jumıs islewshiler iyelik etiwi karxanada islewshi jumısshılar yamasa baska awıl xojalıg`ı ka`rxanalarının` o`zleri o`nim satatug`ın qayta islewshi ha`m tayarlawshı ka`rxanalarının` aktsiyalarına iye bolsa, olar da usı ka`rxanalar paydasının` bir bo`legine sherik sıpatında olardı rawajlandırıwg`a o`z u`lesin qosadı ha`m basqarıwda sezilerli da`rejede u`les qosıp awıl xojalıg`ı o`nimlerinin` arzan bahalarda satıp alınıwına shek qoyadı.

Awıl xojalıg`ında a`melge asrılıp atırgan ekonomikalıq reformalar arqalı erisilgen natiyjelerge toqtalıp o`tkende Prezidentimiz o`tken jılda awıl xojalıg`ı islep shıg`arıwının` na`tiyjeliligin elede asırıw printsipial a`hiyetke iye ekenligin esapqa alıp, fermer xojalıqlarına ajıratılg`an jer maydanların optimallastırıwda za`ru`rli islerdin` a`melge asırılganlıg`ı, aldın ala zıyan ko`rip isleytug`ın, rentabilligi to`men ha`m keleshegi joq shirekt xojalıqların saplastırıw negizinde sho`lkemlestirilgen jeke fermer xojalıqları bu`gingi ku`nde awılda jetekshi buwıng`a-awıl xojalıg`ı o`nimlerin islep shıg`arıwshı tiykarg`ı ku`shke aylang`anlıg`ın aytıp o`tti.

Fermer xojalıg`ı rawajlang`an ma`mleketlerde uzaq da`wirli ta`jriybesinde o`zinin` na`tiyjeliligi, ba`sekege shıdamlılıg`ı, bazar kon`yunkturasına tez maslasa alıwı sıyaqlı qa`siyetlerin o`zinde ko`rsete aldı. Sog`an qarap O`zbekstanda da

fermer xojalıqlarının` rawajlanıwına u`lken itibar qaratılıp, olardın` iskerlik ko`retiwi ushın za`rur ekonomikalıq sha`rt-sharayatlar jaratıldı, normativ-xuqıqıy tiykarları islep shıg`ıldı.

Ozbekstanda bazar qatnasıqlarına o`tiw sharayatında fermer xojalıqlarının` sho`lkemlesiwi agrar tarawdag`ı reformalardın` tiykarg`ı mazmunın quradı. Fermer xojalıqlarının du`ziliwi basqıshpa-baqısh ha`m izbe-iz tiykarında alıp barıldı.

Prezidentimiz o`z kitaplarında ma`mleketimizde fermer xojalıqların material-texnikalıq ta`miyinlew ha`m finanslastırıw boyınsha bazar ekonomikası printsiplerine tolıq juwap beretug`ın isenimli sistema ha`m mexanizmler formalang`anlıg`ı ha`m na`tiyjeli xızmet ko`rsetip atırg`anlıg`ı o`z aldına itibar qarattı.

JUWMAQLAW HA`M USINISLAR

Respublikamız agrar ma`mleket bolganlıgı sebepli, o`siwdin` ko`pshilik bo`legi awıl xojalıg`ı u`lesin tuwra keledi. Awıl xojalıg`ının` tez pa`tler menen o`siwin ta`miyinlew tarawında isbilermenlikti rawajlandırıwdı talap etedi.

Bazar qatansıqlarına o`tiw da`wirinde respublikamız fermer xojalıqlarında ulıwma reformalar tolıq, talap darejesinde a`melge arılılmay atır. Payda bolg`an ko`pshilik ka`rxanalar bazar sharayatlarına ha`m talaplarına pa`s da`rejede maslaspaqta. Awıl xojalıg`ında bunday illetlerdi saplastırıwda, jer, suw, gaz ha`m energetika resurslarınan na`tiyjeli paydalanıwdı sho`lkemlestiriw lazım.

Usı ku`nlerde respublikamız awıl xojalıg`ında xızmet ko`rsetip atırgan fermer xojalıqlarının` isbilermenlik xızmetin ja`nede rawajlandırıw ushın to`mendegi wazıypalar o`z sheshimin tabıwı lazım:

- fermer xojalıqları ushın shiyki zat resurslarına bolgan talaptı kandırıw;
- isbilermenliktin` ekonomikalıq ha`m hukıkıy bilim da`rejesin asırıw;
- islep shıg`arıwdı rawajlandırıw maqsetinde olarga ajratılıp atırgan imtiyazlı kreditlerdi ko`beytiw;
- kreditlerge u`steme protsentler to`leniwinde ha`r tu`rli qıyınshılıqlardı saplastırıw;
- miynetke hakı to`lew fondınan salıq ju`gin kemeyttiriw;
- feremer xojalıqları ushın esabat sistemasın a`piwaylastırıw;
- fermer xojalıqlarına kreditler ko`lemin keneyttiriw menen, olardı ajratıw sha`rtlerin jen`illestiriw;
- baslıq isbilermenler bilimi ha`m ta`jriybesin barqulla asırıw maqsetinde dawir stolların sho`lkemlestiriw, kadrlardı qayta tayarlaw ha`m ta`jriybesin asırıw sistemasın rawajlandırıw;
- fermer xojalıqlarının` sırtkı bazarlarga shıg`ıwın mamleket tarepinen qollap-quwatlaw sistemasın ku`sheytiw.

. Agrarlıq tarawda ko`p salalı ekonomika qa`liplespekte. Ha`r tu`rli mu`lkshilik formasındag`ı ka`rxanalar jumısı, jeke menshiktin` (1,2%) ha`m jerden paydalanıw haqqındag`ı qabıl etilgen nızamlar, usı protsesstin` huqıqıy tiykarın

saldı. Awıl xojalıq o`nimlerinin` 98,8 % ten artıg`ı ma`mleketlik emes mu`lkshilik tiykarında is ju`rgizip atırg`an awıl xojalıq ka`rxanaları ta`repinen jetistirilmekte.

Bazar ekonomikasına o`tiwde tiykarg`ı faktorlardan esaplang`an erkin tovar o`ndiriwshiler, jeke mu`lkdarlar, erkin ekonomikalıq iskerlik sha`rayatların jaratıw barısında ma`lim jumıslar a`melge asırıldı. Awıllıq jerde mu`lkdarlar klassı qa`liplesip atır. Fermer ha`m dara diyxan xojalıg`ının` ornı ha`m a`hmiyeti artıp barmaqta.

- fermershilik o`ndiris ekonomikalıq ma`nisi jag`ınan bazar ekonomikası talaplarına tolıq juwap beredi.

- diyxan xojalıg`ı bu`gingi ku`nde tiykarg`ı azıq-awqat o`nimlerinin` ko`pshilik bo`legin jetistirip atır.

Fermershilik o`ndirisinde sharwa o`nimlerin jetistiriwde joqarı na`tiyjelilikke erisiw ushın, birinshi na`wbette jeterli sha`rtli mal basına, sol qatarda sıyırlarg`a da, olardı ot-sho`p penen ta`miynlew ushın za`ru`r jer maydanına iye bolıwı kerek. Ha`zirgi waqıtta respublikada barlıq fermer xojalıqlarının` tek 34 protsenti ha`m onnan artıq sha`rtli mal basına ha`mde za`ru`r egin maydanına iye. Olar joqarı ekonomikalıq na`tiyjelerge erispekte. Sonın` ushın fermer xojalıqları jetekshi fermer xojalıqları da`rejesine ko`teriliwi ushın materiallıq-texnika resurslarınan ratsional paydalanıwdı, jetekshiler qatarında bolıwg`a umtılıwları tiyis. Sonda g`ana fermer xojalıqları o`nim jetistiriwdi ko`beyttiriwleri, ekonomikalıq na`tiyjelerge erisiwi mu`mkin.

Qaraqalpaqstan Respublikasında salıgershilik ha`m paxtashılıq fermershilik o`ndirisinde salıstırg`andag`ı iri ja`ma`a`t bolıp miynet etiwdin` u`stemlik ta`replerine sha`rayat tuwdırmaqta. Sebebi ken` atızlarda texnika ha`m mexanizmlerden paydalanıw na`tiyjeliligi joqarıraq boladı.

Qaraqalpaqstan Respublikasında awıl xojalıq ka`rxanaların qayta islew, mu`lk payların engiziw, shan`araqqa bo`lip alıp islew tiykarında islewshi ja`ma`a`tlerdi rawajlandırıw tiykarında a`melge asırılmaqta. Awıl xojalıq o`ndirisinin` da`rejesin tezirek ko`teriw ushın tuxımshılıqtı jaqsılaw, agrotexnologiya da`rejesin ko`teriw, jerge islew beriw ma`deniyatın asırıw, awıl

xojalıq jumısları protsessin bir bu`tin ju`rgiziliwin ta`miynlew, onı mu`lkiy payshılıq qatnasıqları negizinde du`ziw, payda ha`m dividendlerdi ratsional bo`listiriw, miynet haqın tovar jetistiriwshilerdi miynet na`tiyjeleri boyınsha to`lewdi jolg`a qoyıw sharaların a`melge asırıw kerek.

Izleniwlerdin` ha`m a`meliyattın ko`rsetiwinshe fermer xojalıqlarının` finaslık xızmetin jaqsılaw ushın olarg`a xızmet ko`rsetiwshi bankler juwapkershiligin asırıw za`ru`r. Bankler tek qıska mu`ddetli xızmetler ko`rsetiw menen g`ana emes, al mijazlardın` finanslık xojalıq xızmetin ku`sheytiw maqsetinde olardın` manitoringin alıp barıwları, audit tekseriwlerin sho`lkemlestiriwleri sha`rt.

Respublikamız kommertsiyalıq bankleri ta`repinen isbilermen fermer xojalıqlarına imtiyazlı yamasa kommertsiyalıq kreditler ajıratıwdan aldın orınlardagı palata ha`m qamsızlandırıw kompaniyaları wa`killeri menen birgelikte ma`sla`ha`tlesip, olar Bergen juwmaq boyınsha kreditler ajıratıwdı jolga qoyıw lazım.

Ulıwma awıl xojalıgı ha`m qala berse fermer xojalıqlarının` turaqlı rawajlanıwı birinshi gezekte isbilermenlik xızmeti negizinde finaslıq turaqlı bolıwı menen baylanıslı. Sebebi finanslıq turaqlılıq birinshiden diyxannın` sotsiallıq turmısın jaqsılawdı ta`miyinlese, ekinshiden jerge ha`m tiykarg`ı qurallarg`a qarjı ajıratıwdı tamiyinleydi. Na`tiyjede, topıraq o`nimdarlıg`ın saqlaw ha`m jaqsılaw, islep shıg`arıw texnologiyasın jetilistiriw, qa`rejetlerdi kemeytiw ha`m aqırg`ı na`tiyjede turaqlı rawajlanıwın ta`miyinlew imkaniyatın jaratadı

PAYDALANILG`AN A`DEBIYaTLAR DIZIMI

1. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. – Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda Wzbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor ywnalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma`ruzasi // Xalq swzi, 2010 yil 30 yanvar.

2. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir. – Prezident Islom Karimovning Wzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qwshma majlisidagi ma`ruzasi // Xalq swzi, 2010 yil 28 yanvar.

3. Karimov I.A. Demokratik isloxotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini shaklantirish – mamlakatimiz taraqiyotining asosiy mezonidir.–T.: 19.T. Wzbekiston, 2011.

4. Karimov I.A.«Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash - mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti» mavzusidagi xalqaro konferentsiyaning ochilish marosimidagi nutq // Xalq swzi, 2012 yil 18 fevral.

5. Karimov I.A. 2012 yil vatanimiz taraqiyotini yangi bosqichga kwtariladigan yil bwldi Wzbekiston Respublikasi I.A.Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda Wzbekistonning ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor ywnalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Maxkamasining majlisidagi ma`ruzasi// Xalq swzi, 2012 yil 20 yanvar, № 14 (5434).

6. Karimov I.A. Inson manfati, huquq va erkinliklarini ta`minlash, hayotimizning yanada erkin va abod bwlishiga erishish – bizing bosh maqsadimizdir. - T.: Wzbekiston, 2013

7. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, Wzbekiston sharoitida uni bartaraf etishning ywllari va choralari / I.A.Karimov. – T: Wzbekiston, 2009. – 56 b.

8. Karimov I.A. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish. T.: Wzbekiston, 2009. – 24 b.

9. Wzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish chora-tadbirlari twg`risida. 2008 yil 18 noyabr, PF-4053-son.

10. Wzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qwllab-quvvatlash, ularni barqaror ishlashini ta`minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari dasturi twg`risida. 2008 yil 28 noyabr, PF-4058-son.

11. Wzbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. «Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili» Davlat dasturini kuchga kiritish twg`risida. 2009 yil 26 yanvar, PQ-1046-son.

12. Wzbekiston – iqtisodiyotni modernizatsiyalash hamda islohotlarni chuqurlashtirishning yangi va yuksak bosqichi ywlida. (Bekmurodov A.Sh., G`afurov U.V.) T.: Iqtisodiyot, 2008. – 126 b. (elektron versiyasi bilan).

13. Wzbekiston Respublikasi Davlat statistika qwmitasining tegishli yillar bwyicha statistik twplamlari.

15. Allayarova M.K., Mamajonov S.V., Qishloq joylarida kichik biznes va hususiy tajbirkorlikni rivojlantirish ywnalishdari, WzMU, Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari, 23.02.2011 y. Toshkent 2011.

16. Abdullaev U., Jwraev I. Mamlakatimizda dehqon va fermer xwjaliklarini qwllab-quvvatlash hususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim omili sifatida, WzMU, Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari, 23.02.2011 y. Toshkent 2011.

34. Internet saytlari:

1) Daydjest-jurnal «Fermer». www.chshb.ru

2) Fermer: selskoe xozyaystvo, selskoxozyaystvennoe oborudovaniya, texnika prodaj… www.selhoz.net.ru

3) University of Hawaii at Hilo – Agroecology and Environmental Qulaity Program www.uhh.hawaii.edu